

Anna Jagiełło-Szostak

„Serbski świat” – uprawniona idea polityczna czy kontrowersyjna polityka regionalna Serbii?

Obchody świąt państwowych oraz polityczne deklaracje, towarzyszące ostatnim wyborom parlamentarnym i prezydenckim w Serbii, coraz częściej wywołują dyskusję na temat postępującej (od)budowy koncepcji „serbskiego świata” i promowania serbskich wpływów politycznych, społeczno-ekonomicznych, kulturowych i religijnych w regionie bałkańskim. Postrzeganie „serbskiego świata” jako idei politycznej dążącej do zjednoczenia żywiołu serbskiego budzi jednak obawy o stabilność w państwach ościennych Serbii, a zwłaszcza w Bośni i Hercegowinie oraz Czarnogórze, gdzie ludność serbska stanowi około 30 procent społeczeństwa, oraz w Kosowie – posiadającym tradycyjnie napięte relacje z Serbią.

Koncepcja „serbskiego świata”. Idea „serbskiego świata” („srpski svet”) promowana jest przez serbskiego polityka Aleksandra Vulina¹, który pełnił liczne funkcje państwowe w Republice Serbii. W latach 2013-2014 był szefem Biura ds. Kosowa i Metochii. Następnie pełnił funkcję ministra obrony narodowej (2017-2020), ministra spraw wewnętrznych (2020-2022) oraz w latach 2022-2023 szefa Agencji Bezpieczeństwa i Informacji (BIA). Pod koniec 2023 r. został mianowany przez prezydenta Republiki Serbskiej Milorada Dodika na stanowisko senatora w Republice Serbskiej, będącej jednym z podmiotów składowych Bośni i Hercegowiny.

Za początek popularyzacji tej koncepcji uznać można wypowiedź A. Vulina z 2020 r., w której wskazał, że „Vučić [prezydent Serbii – AJS] powinien stworzyć serbski świat. Belgrad musi zgromadzić wokół siebie wszystkich Serbów, a prezydent Serbii jest prezydentem wszystkich Serbów”². W wypowiedzi z czerwca 2022 r. A. Vulin zaznaczał, że „serbski świat oznacza, że Serbowie stanowią jeden naród polityczny, w najważniejszych kwestiach narodowych decydujemy wspólnie oraz że zawsze jesteśmy z naszą Serbią, tak jak Serbia jest z nami bez względu na to, gdzie mieszkamy”. Jest poniekąd rzeczą znaną, że Aleksandar Vučić, prezydent Serbii, nie dystansuje się od wypowiedzi tego polityka.

„Serbski świat” – wymiar historyczno-polityczny. Wypowiedzi A. Vulina dotyczące „serbskiego świata” postrzegane są nierzadko jako koncepcyjno-ideowy powrót do idei „Wielkiej Serbii”. Koncepcja ta nawiązuje do dziewiętnastowiecznego projektu politycznego „Načertanije” autorstwa serbskiego ministra spraw zagranicznych Iliji Garašanina. Dokument ten określał możliwe terytorium Serbii powstałe w wyniku rozpadu imperiów: austriackiego, tureckiego i rosyjskiego. Hasło „Wielkiej Serbii”, które od lat wykorzystywane jest przez radykalne ruchy nacjonalistyczne, bywa również wiązane z polityką prezydenta Serbii Slobodana Miloševicia, która przyczyniła się do rozpadu Jugosławii na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Obecnie realizacja koncepcji „serbskiego świata” kojarzona jest z rządzącą od 2012 r. Serbską Partią Postępową (*Srpska Napredna Stranka*, SNS), na czele której stał przez lata prezydent Serbii A. Vučić (w 2023 r. na stanowisku przewodniczącego SNS formalnie zastąpił go Miloš Vučević). Prezydent Vučić jest z pewnością doświadczonym politykiem. W latach 1993-2008 A. Vučić był członkiem skrajnie prawicowej nacjonalistycznej Serbskiej Partii

¹ Aleksandar Vulin, w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, był także członkiem i założycielem Jugosłowiańskiej Lewicy (*Jugoslovenska levica*, JUL) skupionej wokół Mirijany Marković, żony prezydenta Slobodana Miloševicia.

² *Bosnian Serbs Appoint Pro-Russian Former Serbian Official As Senator*, <https://www.rferl.org/a/bosnia-serbia-vulin-dodik-senator/32749428.html> [27.12.2023]; J. Vukičević, G. Tuhina, *Srpski svet’ koncept koji region čini nervoznim*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-svet-srbija-balkan-/31521168.html> [28.12.2023].

Radykalnej (*Srpska radikalna stranka*, SRS) Vojislava Šešelja, a w latach 1998-2000 ministrem informacji w rządzie Serbii³.

Co więcej, idea „serbskiego świata” uważana jest przez polityków, analityków i badaczy z regionu Bałkanów za kopię koncepcji „rosyjskiego świata” („Russkij mir”), której celem jest m.in. poszerzenie polityczno-ideologicznych wpływów rosyjskich na obszarze postradzieckim oraz zwiększenie oddziaływania kultury rosyjskiej (języka rosyjskiego, religii prawosławnej) na terenach zamieszkiwanych przez ludność rosyjską. Do wzmacniania opinii o podobieństwie obu koncepcji niewątpliwie przyczyniło się powołanie na szefa BIA prorosyjskiego polityka A. Vulina, który – jak zostało już wskazane – wprowadził do dyskursu publicznego koncepcję „serbskiego świata”. Świadczyć o tym mogą także dobre relacje polityków rosyjskich z prezydentem Serbii A. Vučićem, prezydentem Republiki Serbskiej w BiH M. Dodikiem oraz przewodniczącym Zgromadzenia Czarnogóry Andriją Mandiciem. Tradycyjnie przyjacielskie relacje serbsko-rosyjskie wywołują obawy zarówno państw w regionie, jak i państw Zachodu oraz budzą lęk o próby destabilizacji Bałkanów Zachodnich przez Rosję. Niezmiennie wskazuje się również, że po agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Serbia nie przyłączyła się do sankcji międzynarodowych wobec Rosji.

Wybory parlamentarne, lokalne i prowincjonalne w Serbii z „serbskim światem” w tle. Wybory w Serbii w grudniu 2023 r. pokazały zaangażowanie na rzecz SNS różnych środowisk politycznych i religijnych (partii politycznych, organizacji, stowarzyszeń, Serbskiej Cerkwii Prawosławnej) w sąsiednich państwach. Uwidoczniła się także aktywność polityków proserbskich pochodzących z państw regionu, którzy manifestowali swoje poparcie dla ugrupowania A. Vučića. Tuż przed wyborami, w Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze i Macedonii Północnej, widoczne były plakaty wyborcze ugrupowań serbskich (zwłaszcza SNS), a ludność serbska mogła głosować w komisjach wyborczych utworzonych na obszarze tych państw. Obecność w Belgradzie w dniu wyborów czarnogórskiego polityka A. Mandicia i lidera Serbów bośniackich M. Dodika postrzegana była również jako manifestacja jedności „świata serbskiego” („Komentarz IEŚ” nr 1025).

„Serbski świat” – wymiar demograficzny i kulturowy. Serbowie stanowią w BiH – 30%, w Czarnogórze – 28,7%, w Chorwacji – 4,3%, w Kosowie – 3,4% i w Macedonii Północnej – 1,8 % społeczeństwa. W oficjalnych założeniach koncepcja „serbskiego świata” zakłada – podobnie jak w przypadku innych państw – troskę władz Serbii o ludność serbską mieszkającą w państwach powstałych w wyniku rozpadu Jugosławii i pozbawiona jest jakichkolwiek aspiracji terytorialnych Serbii wobec jej najbliższych sąsiadów. Idea ta nawiązuje również do wspólnych wartości łączących Serbów, m.in. tożsamości, historii, kultury i religii.

Przykładem promocji Serbii i budowania jej *soft power* w regionie jest tworzenie od 2019 r. sieci Domów Serbskich (*Srpska Kuća*) w Czarnogórze: w Podgoricy, Pljevlje i Berane. Dom Serbski jest siedzibą instytucji i organizacji (takich jak np. Macierz Serbska – *Matica srpska* – czy Instytut Kultury Serbskiej), które powstały w celu zachowania tożsamości kulturowej i narodowej narodu serbskiego. Innym uosobieniem idei „serbskiego świata” jest Dzień Jedności Serbii, Wolności i Flagi Narodowej, czyli święto ustanowione na mocy porozumienia przywódców Serbii i Republiki Serbskiej w 2020 r. Święto to nie jest jednak wpisane do Ustawy o świętach państwowych Republiki Serbii. Podczas uroczystości we wrześniu 2023 r. Patriarcha Serbskiej Cerkwii Prawosławnej Porfirije podkreślił jedność serbskiej wspólnoty w Republice Serbskiej oraz Republice Serbii⁴. Z kolei w 2023 i 2024 r. w obchodach Dnia Republiki Serbskiej (DRS) – święta uznawanego tylko przez RS w BiH – uczestniczyli m.in. syn prezydenta Serbii, Danilo Vučić, oraz ambasador Federacji Rosyjskiej Igor Kałabuchow. Kontrowersje wywołało także przyznanie w 2023 r. przez M. Dodika medalu Republiki Serbskiej prezydentowi Federacji Rosyjskiej Władimirowi Putinowi.

³ Liderem SRS niezmiennie jest Vojislav Šešelj. Polityk ten został oskarżony o zbrodnie przeciw ludzkości i zbrodnie wojenne przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. W 2016 r. został uniewinniony, a po wniesieniu apelacji, w 2018 r. skazany w procesie sądowym w ramach Mechanizmu Rezydualnego dla Międzynarodowych Trybunałów Karnych (MICT) na dziesięć lat więzienia w związku z nawoływaniem do zbrodni wojennych.

⁴ *Obeležjen Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave*, 15.09.2023,

[https://www.mod.gov.rs/lat/20488/obelezjen-dan-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave20488\[10.01.2024\]](https://www.mod.gov.rs/lat/20488/obelezjen-dan-srpskog-jedinstva-slobode-i-nacionalne-zastave20488[10.01.2024]).

Uroczystościom rocznicowym DRS sprzeciwiają się zarówno UE, jak i ambasada Stanów Zjednoczonych Ameryki w BiH.

Reakcje na koncepcję „serbskiego świata” w regionie. „Serbski świat” wzbudza szereg kontrowersji w państwach regionu, w których zamieszkuje ludność serbska. W 2021 r. negatywnie odniósł się do tej koncepcji chorwacki prezydent Zoran Milanović, który zaapelował do partnerów zachodnich o zwrócenie uwagi na generowane przez nią zagrożenia dla stabilności regionu. W raporcie z 2022 r., opublikowanym przez Agencję Bezpieczeństwa i Wywiadu (SOA) Republiki Chorwacji, stwierdzono podobieństwo koncepcji „świata serbskiego” do koncepcji „świata rosyjskiego”, sugerując dodatkowo, że projekt ten jest wspierany przez Rosję.

Z kolei Milo Đukanović, były prezydent i premier Czarnogóry, ocenił koncepcję „serbskiego świata” jako zagrożenie dla swojego kraju, wskazując przy tym na próby zwiększania wpływów Serbii w Czarnogórze. Podobnie negatywnie reagują na tę ideę przedstawiciele elit politycznych Federacji Bośni i Hercegowiny Željko Komšić (Front Demokratyczny, *Demokratska fronta*, DF) i Šefik Džaferović (Partia Akcji Demokratycznej, *Stranka demokratske akcije*, SDA) – obecny i były członek prezydencji BiH. Z kolei Denis Zvizdić (SDA), były premier BiH, w 2021 r. określił tę koncepcję w sposób radykalny jako hegemoniczną, promującą wojnę, czystki etniczne i ludobójstwo. Podobnie wskazywał premier Kosowa Albin Kurti, który stwierdził, że „serbski świat” jawi się jako koncepcja ekstremistyczna i ultranacjonalistyczna, bliska idei „rosyjskiego świata”.

Wnioski. Polityka Serbii wobec państw regionu, jak i zamieszkałej na Bałkanach ludności serbskiej postrzegana jest dwuwymiarowo. Z jednej strony, koncepcja „serbskiego świata” może być traktowana jako uprawniona polityka odnosząca się do ochrony interesów Serbii i ludności serbskiej, analogiczna zatem do działań innych państw wspierających swoje mniejszości i diaspory. Odwoływanie się do tradycyjnych symboli serbskości (religii, języka, flagi) stanowi promocję „serbskiego świata”, ale jest także częścią pragmatycznego zabiegu mającego na celu utrzymanie władzy i mobilizację elektoratu obecnego prezydenta i SNS – zarówno w Serbii, jak i poza jej granicami. Ostatnie wybory parlamentarne, lokalne i prowincjonalne w Serbii w grudniu 2023 r. uwiaryściły kontynuację współpracy serbskich elit politycznych z państw regionu oraz utrwaliły wizerunek Belgradu jako politycznego i kulturowego centrum „serbskiego świata”. Z drugiej zaś strony, koncepcja ta budzi obawy sąsiadów Serbii o niebezpieczny rewizjonizm historyczny. Wielu nieserbskich polityków z regionu Bałkanów Zachodnich widzi w koncepcji „serbskiego świata” kontynuację idei wielkoserbskiej, której realizacja mogłaby doprowadzić do destabilizacji regionu. Wpływa to niekorzystnie na relacje bilateralne Serbii z jej sąsiadami i rodzi nieufność w stosunkach z Kosowem, Bośnią i Hercegowiną, Czarnogórą oraz Chorwacją.